

Gurminder K. Bhabra
John Holmwood

Kolonialismus a moderní sociální teorie

Edice Post
Karolinum

Kolonialismus a moderní sociální teorie

Gurminder K. Bhambra a John Holmwood

Z anglického originálu *Colonialism and Modern Social Theory*,

vydaného nakladatelstvím Polity Press roku 2021,

přeložila Miluš Kotišová

Předmluva k českému vydání Gurminder K. Bhambra a John Holmwood

Odborná revize překladu Jan Balon

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2024

Edice SLON – POST, 16. svazek / řídí Jan Balon

Redakce Alena Miltová

Grafická úprava a obálka studio Designiq

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2024

© Gurminder K. Bhambra and John Holmwood, 2021

This edition is published by arrangement with Polity Press Ltd.,
Cambridge

Foreword for the Czech edition © Gurminder K. Bhambra
and John Holmwood, 2024

Translation © Miluš Kotišová, 2024

ISBN 978-80-246-5624-3

ISBN 978-80-246-5644-1 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

od roku 2021 součást Nakladatelství Karolinum

Věnováno Společenství Kmotra králíka

Obsah

Předmluva k českému vydání	9
Předmluva s poděkováním	13
Úvod: kolonialismus, historiografie a moderní sociální teorie	19
Idea moderní společnosti	22
Impéria a evropský kolonialismus	25
Současná sociologie a konstrukce jejích kánonů	35
Dekolonizování evropské sociální teorie	42
1 Od Hobbese k Hegelovi: Evropa a její druzí	47
Soukromý majetek a vlastnictví v raném liberálním myšlení	48
Hobbes: přirozený stav a společnost	52
Locke: vlastnictví a sebeurčení	56
Teorie stadiálního vývoje a myšlenka pokroku	63
Hegel a vztah pána a raba	73
Závěr	77
2 Tocqueville: z Ameriky do Alžírsko	79
Mezi aristokratickou a demokratickou vládou	82
Nový (osadnický, koloniální) národ a jeho tři rasy	94
Haitská revoluce	101
Otroctví a jeho zrušení	106
O Alžírsku	109
Závěr	112

3 Marx: kolonialismus, kapitalismus a třída	115
Od stavů k třídám	117
Kritika moderní společnosti	121
Kapitalistický výrobní způsob	130
Reálné podřízení práce	138
Třídní boj a politika	142
Závěr	148
 4 Weber: náboženství, národ a impérium	149
Kapitalismus a sociální struktura	152
Duch kapitalismu, duch svobody	157
Moderní stát	164
Metodologie pro sociální vědu?	170
Závěr	180
 5 Durkheim: modernita a společenství	181
Milieu, sociologie a sociální reforma	185
Metoda	190
Typy solidarity	198
Moderní společenství a jeho nespokojenci	204
Morální individualismus, nacionalismus a náboženská otázka	213
Závěr	221
 6 Du Bois: k barevné linii	223
Předsudky vůči barvě pleti	227
Zdvojené vědomí, nadvláda a rovnost	233
Černošská obnova	241
Barevná linie a kolonialismus	248
Rasa, kasta a třída	253
Závěr	258
 Závěr: fikce moderní sociální teorie	261
 Literatura	271
Rejstřík	299

Předmluva k českému vydání

S potěšením připojujeme krátkou předmluvu k českému vydání naší knihy a při té příležitosti bychom rádi poděkovali překladatelce Miluš Kotišové, Aleně Miltové z Nakladatelství Karolinum a svému blízkému kolegovi Janu Balonovi.

Jak o tom pojednáváme v knize, sociologie má svůj původ v evropském sociálním myšlení a je plodem jak kapitalistické modernity, tak její kritické reflexe. Role evropského kolonialismu většinou nemá v sociologických debatách ústřední místo, nicméně přesto v nich zcela nechybí. Nestala se však součástí určujících konceptuálních rámců, které se v našem vědním oboru postupně prosadily. I při zpochybňování těchto rámců, k nimž v průběhu vývoje sociologie docházelo, zůstávaly kolonialismus a impérium stranou sporů – měly by se, dejme tomu, ekonomické vztahy moderní společnosti zkoumat spíše z hlediska teorie kapitalismu, nebo teorie industrializace? Nebo bychom měli k sociálním vztahům přistupovat v rovině integrace, či konfliktu? Ani jedna z otázek, jež tvoří hlavní osy názorových sporů mezi sociology v 60. letech 20. století i v pozdějším období, nepoukazovala na koloniální souvislosti jako na nedílnou součást formování sociologie a jejího vývoje.

Moderní tržní ekonomika má kupříkladu počátky v koloniálním působení evropských obchodních korporací v době raného novověku. Tyto aktivity se na přelomu 18. a 19. století proměnily v systémy politické nadvlády, neboť pomáhaly utvářet hospodářské a politické systémy evropských koloniálních mocností. Podobně období 60. let minulého století, kdy se rozklížil zaběhlý sociologický konsenzus, bylo rovněž obdobím protikoloniálních

bojů, které vyvrcholily bolestnými válkami za nezávislost a vznikem nových mimoevropských „národů“. Přesto se tyto zápasy takřka nijak nepromítly do způsobu, jakým se sociologie vyvíjela. Jako by se sociologie v Evropě změnila v „postkoloniální“ ještě předtím, než vůbec náležitě uznala úlohu, již sehrál kolonialismus jako integrální součást právě té modernity, jež byla předmětem jejího zájmu.

Naším záměrem při psaní knihy bylo ukázat, jaké vážné to mělo důsledky, a to nejen z hlediska zkresleného líčení minulosti evropské sociologie, nýbrž i z hlediska její schopnosti zabývat se palčivými společenskými otázkami dneška. Autoři, jejichž dílu se zde věnujeme, psali převážně v 18. a 19. století, přičemž období 1890–1920 představuje vrchol toho, co se dnes označuje jako „klasická sociální teorie“. W. E. B. Du Bois je osamocený v tom, že pokrývá období od roku 1890 až do druhé světové války.

Mezi českými čtenáři tato data nejspíš silně zarezonují. Lze na ně nahlížet jako na přelomová období, jejichž prizmatem je možno osvětlit mnohé z dějinných událostí po první světové válce. A to hlavně proto, že ukončení první světové války s sebou přineslo konec Rakousko-uherské říše a spolu s ním i samostatnost Československa. Samostatnost však měla krátké trvání, neboť v roce 1939 přišla německá okupace a odtržení Slovenska, z něhož se stal klientelistický stát nacistického Německa, které se netajilo svými ambicemi stát se novou evropskou koloniální říší. První světová válka byla také spjata s pádem carského Ruska a bolševickou revolucí, jež dala vzniknout novému Sovětskému svazu federativních republik. Druhá světová válka, během níž byl Sovětský svaz spojencem západních mocností proti Německu a Japonsku a jejich imperialistickým projektům, skončila porážkou obou zemí. Konec druhé světové války znamenal také rozšíření sovětského vlivu na území nových komunistických států ve východní Evropě, včetně Československa, které se v roce 1945 opětovně sjednotilo a v roce 1948 bylo pohlceno do sovětského bloku. Nejvýznamnější epizodou roku „1968“ bylo „Pražské jaro“, které bylo záhy potlačeno a potíráno až do rozpadu celého sovětského systému; v roce 1990 se opět obnovila společná postkomunistická Československá republika, třebaže se krátce nato rozdělila.

Důležitost těchto vývojových milníků v evropském sociologickém vědomí spočívala v tom, že dodávaly argumenty ve vztahu k polarizovanému světovému řádu, jenž v sociologii zahrnoval i argumenty o rozdvojené modernitě (bifurcated modernity). Patřila sem i tvrzení o komunismu jakožto jedné z možných „vícečetných modernit“, jež ovšem představuje její „patologickou“ formu, hned vedle fašistického Německa. Fašistický projekt nové rasově čisté říše v Evropě, obnášející útisk slovanských populací a vyhlazování Židů, rozpoutal na evropské půdě do té doby nepoznané hrůzy. Tyto hrůzy však nebyly nijak ojedinělé, dále-li je do souvislosti s evropským kolonialismem v zámoří, jenž byl jejich předchůdcem.

Na zámořském kolonialismu se takřka bez výjimky podílely všechny evropské země, ať už tím myslíme přímé aktivity jednotlivých národních států či nepřímé působení masového přistěhovalectví z Evropy. Impérium bylo bráno jako zcela samozřejmé podloží toho, co sociologii zajímalo, neboť většina sociologů a socioložek sdílela se svými spoluobčany předpoklad o pozitivních přínosech jejich vlastních společností a jejich angažmá během zámořského kolonialismu. Tam, kde určitý globální konflikt impérium zviditelněl, bylo tomu tak prý spíš v důsledku patologie toho kterého koloniálního projektu – například Belgie v Kongu nebo Německa za fašismu –, nešlo o nic, co by zpochybnilo myšlenku impéria jako takovou. V poválečném období a při budování institucí, které se za čas měly stát Evropskou unií, byli všichni původní členové někdejšími koloniálními mocnostmi, přičemž většina z nich tak či onak poutá své državy k sobě dodnes. Nešlo o nějaký náhodný faktor provázející pozvolný zánik impéria, jež nahradila a překonala EU.

Koloniální državy evropských mocností byly ve skutečnosti součástí jejich „národních společností“ až do 60. let a tak se k nim i přistupovalo. Jejich správa vyžadovala vyškolený personál vybavený konceptuálním aparátem, skrze nějž docházelo ke styku s nativním obyvatelstvem. Na správě impéria se podílelo neuvěřitelné množství každodenní sociologické práce a její významná část posloužila jako ilustrační materiál v nejrůznějších sociologických pojednáních sepsovaných na sklonku 19. století. Techniky

sociální kontroly uplatňované proti kolonizovanému obyvatelstvu byly pak leckdy uplatňovány i v mateřských zemích.

I když šíře sociologických témat byla „nadmárodní“, ona témata byla nicméně pojímána v „národním“ rámci. Britští sociologové (a antropologové) prováděli výzkum z lůna britského impéria, právě tak jako francouzští sociologové z lůna francouzského impéria. Jednotliví autoři sice bývali mohli vyjádřit své kritické stanovisko ke kolonialismu a impériu, avšak většina tak neučinila. Ti, kteří kritický hlas pozvedli, tak mnohdy učinili na základě přesvědčení, že kolonialismus je anachronismus a projev zpátečnictví a konzervativních zájmů, jež byly středem pozornosti modernizačního projektu v mateřské zemi. Tímto způsobem progresivní sociologický étos napojil antikolonialismus na sociologii zaměřenou na rekonstrukci státu, aniž vůbec pochopil, jak vlastně kolonialismus pomáhal utvářet moderní sociální struktury. Národní sociologie se v Evropě zaměřily na problematiku nerovnosti a konsolidace států blahobytu bez toho, že by se vypořádaly s dědictvím kolonialismu a zámořského impéria při budování těchto států.

Přetváření evropské sociologie na konci dlouhého dvacátého století nás nutně vrací k jejím dřívějším základům. Kolonialismus a impérium, dlouho v sociologii opomíjené, se vracejí nejen jako témata v dějinách vývoje sociologie, ale také jako ústřední témata k pochopení přítomnosti.

Předmluva s poděkováním

V této knize se věnujeme moderní sociální teorii v souvislosti s dějinami evropského kolonialismu a budováním Spojených států amerických jako národa se „zjevným předurčením“ (manifest destiny) rozprostřeným po celém kontinentu. Převažující výklady modernity, jež mimo jiné tematizují ideje svobody, demokracie a pokroku, jsou silně podmíněny právě těmito událostmi. Kolonialismus v těchto pojetích do velké míry absentuje, přesto se nad každodenním životem v takzvaných centrech modernity vznáší jeho velký strašidelný stín. A tvoří nepřiznaný kontext „migrační krize“ v Evropě, populistického resentimentu i odmítání multikulturalismu.

Pustili jsme se do psaní knihy po skončení období badatelského volna, které jsme strávili ve Spojených státech v letech 2014–2015. Shodou okolností tam tehdy probíhaly oslavy výročí padesáti let od přijetí zákona o volebním právu a ve společnosti hmatatelně narůstal pocit, že místo aby se situace zlepšovala, mnohé z jeho výtobytků čelí pokusům o demontáž. Jako nový úkaz se v posledních letech vynořilo protestní hnutí Black Lives Matter – respektive nový jen pro ty, kdo nejsou příliš obeznámeni s faktickými okolnostmi, tedy tím, co Michelle Alexander¹ nazývá „nový Jim Crow“², a odporem vůči němu. Během našich čtených rozhovorů,

---

¹ V 1. pádu autorku uvádíme jako Alexander (analogicky i ostatní ženská příjmení), v ostatních pádech skloňujeme. Pozn. red.

² Jméno Jim Crow se od první poloviny 19. století užívalo jako kolektivní rasový přídomek pro černochoy, poněkud méně urážlivý nežli slovo „negr“. Svými kabaretními výstupy postavenými na směšné figurce Jima Crowa jméno zpopularizoval potulný herec Thomas Dartmouth Rice. Koncem 19. století se pak sousloví Jim Crow začalo

navíc s výhodou jistého odstupu, se řeč vždy zákonitě stočila na otázku, jak se dané situaci podobá naše vlastní situace ve Spojeném království. V něm se schylovalo k referendu o nezávislosti Skotska a na povrch začaly zřetelně vystupovat pukliny rozdělující celou Británii, pukliny, jež se o pár let později měly rozestoupit ještě dramatičtěji v souvislosti s referendem o vystoupení z Evropské unie.

Ony události jsou součástí každodenní žité zkušenosti, a přece se zdají být v rozporu s tím, co v sociologickém vnímání převažuje. Drtivá většina akademické obce podporovala setrvání v Evropské unii a po vyhlášení výsledků hlasování se začalo volat po nutnosti opět navázat spojení s „obyčejnými občany“. Podobné volání se začalo ozývat ve Spojených státech po zvolení Donalda Trumpa do prezidentského úřadu. Je zcela namístě v souvislosti s těmito událostmi zpytovat svědomí, pokusit se o reflexi zřejmě dosti rozsáhlého selhání sociologie, která nedokázala zachytit spodní proudy ve společnosti a nenabídla přesvědčivé rozbory situace. Pochopitelně by bylo bývalo lepší, kdyby takové analýzy byly k mání ještě před samotnými událostmi – vždyť ony spodní proudy hučely již po delší dobu. Tak jako se dočkaly zpochybnění vědecké předpoklady ekonomie po jejím selhání v roce 2008, kdy nedokázala předvídat finanční krizi, tak jsou nyní zpochybněny předpoklady sociologie a jiných společenských věd.

Jednou z možných odpovědí je uvedení našich předpokladů do souladu s aktuálním proudem událostí. Nejzřetelněji to je patrné u hlasů zaznívajících ve Spojených státech a Evropě, které se domáhají uznání „legitimních“ nároků bílé pracující třídy, jež zůstala „stranou zájmu všech“. Zjevný pokus o normalizaci této problematiky jako běžné záležitosti „třídy“ a nikoliv „identity“ ale stejně prozrazuje, o co tu v jádru jde. O velmi silné identitární prohlášení. Vždyť třídní problémy by se daly velice snadno řešit bez přihlížení k rase a etnickému původu, a to s pomocí inkluзивních sociálních a ekonomických politik. Ono upínání pozornosti na zvláštní znevýhodnění bílých pracujících, kteří jsou každopádně

---

užívat k lidovému označení souboru zákonů, které utiskovaly černošskou populaci.
Pozn. překl.

o poznání zvýhodněnější než jiní pracující z etnických menšin, naznačuje, že obavy se netýkají ani tak ekonomického znevýhodnění jako inkluze multikulturních druhých.

Chceme zde identifikovat sociálně strukturální základy této nově artikulované identitární politiky ve snaze pochopit, jak současná sociologie tyto základy vinou konceptuálních rámců dědných v průběhu vývoje moderní sociální teorie opomíjela. U žádného z autorů, kteří tvoří tradiční kánon moderní sociální teorie, nenajdeme diskusi o rase jakožto ústřední otázce sociálních struktur modernity. Důvod nepřítomnosti tohoto akcentu můžeme hledat už v neochotě vysvětlit klíčovou roli kolonialismu a koloniální říše v moderním světě.

Jak objasňujeme v úvodu, vědomě se zaměřujeme na evropskou sociální teorii a evropský a americký kolonialismus. V tomto směru zápolí naše kniha s jistým paradoxem. Je odpovědí na nedávné apely po „dekolonizaci“ kurikula, jelikož trvá na nutnosti plného přiznání si povahy kolonialismu a jeho stěžejní úlohy při budování moderního světa, včetně jeho „metropolitních center“. Tím ovšem netvrdíme, že by se moderní sociální teorie stala bezpředmětnou. Třebaže se koncepty sociologie a sociální teorie tváří jako univerzální, ztělesňují hlavně partikulární zkušenosti a epistemologická tvrzení. Naše užší vymezení je tedy příležitostí k rekonstrukci oboru, jíž lze dosáhnout tak, že nově vezmeme v potaz ony koloniální souvislosti a vezmeme si ponaučení od druhých. Uvnitř akademické obce i mimo ni jde o tentýž proces.

Pokud, jak je přesvědčena Danielle Allen, jste si pro sebe už dávno zabrali veřejný prostor a přivykli tomu, pak vám požadavek druhých stát se rovněž součástí tohoto prostoru připadne jako provokace a uvolnění místa druhému bude pro vás ztrátou. Co přitom ve skutečnosti zažíváme, je ztráta zvýhodnění oproti lidem, kteří žili v minulosti ve vyloučení a pod panskou vládou. Za daných okolností je tedy zapotřebí veřejný prostor nejen jednoduše obohatit o nové hlasy, ale proměnit jej tak, aby sloužil všem. Z pohledu Black Lives Matter totiž doopravdy záleží na všech životech. Jenže ti, kdo vytahují rádobý protiargument „na všech životech záleží“, si neuvědomují ony specifické struktury, jež sice slouží k zachování jejich vlastních životů, avšak poškozují životy jiných. Black